

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

R. Bahar AKARPINAR*

Özet: Dinî törenler toplumun dinî hayatını tanımlamayı sağlayan öğelerden biridir. Bununla birlikte dinî törenler, toplumun dinî inançlarını, inancın günlük hayat içindeki görünümünü, kutsal anlayışını, birey ve kutsal alan bağının çeşitliliğini, ahlâki ve dinî değerleri, sosyal rolleri ve hiyerarşik düzeni, bireyler arası iletişim modellerini, normlar ve semboller sistemini kısaca, toplumun yaşam tarzını örneklendirirler. Tüm bu bilgiler, dinî törenin yapısının çözümlenmesiyle elde edilebilir. Yapı, sözel formeller eşliğinde tekrarlanan sembolik kalıp davranışlar olan ritlerin diziliminden meydana gelir.

Bu çalışmada, Müslüman Türklerin dinî hayatında önemli bir yer kazanan mevlid uygulamalarının hazırlık, başlangıç, icra ve bitiş aşamalarından meydana gelen dış yapısı ve her aşamada belirli bir düzenle tekrarlanan ritler incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Ritüel, Tören, Dinî Tören, Mevlid, Hz. Muhammed, Yapı, Türk Kültürü

La Structure Des Cérémonies Du Mevlid

Resumé: Les cérémonies religieuses sont l'un des éléments qui permettent de définir la vie religieuse d'une société humaine. Néanmoins, elles contiennent aussi les informations sur les croyances religieuses de la société humaine; les aspects des croyances dans la vie quotidienne, la compréhension du sacré, la diversité des liens entre l'individu et l'espace sacré, les valeurs morales et religieuses, les rôles sociaux et l'ordre hiérarchique, les modèles de la communication, les systèmes des normes et des symboles. En résumé, les cérémonies religieuses exemplifient la manière de vivre d'une société humaine. Ces informations sont obtenues par l'analyse de la structure des cérémonies. La structure est formée par l'alignement des rites qui sont des répétitions des gestes symboliques accompagnées par les expressions formulaires.

Les cérémonies du Mevlid ont une grande importance dans la vie religieuse des sociétés Turques et musulmanes. À ce travail, est étudiée la structure extérieure composée par la subordination des étapes de préparation, commencement, présentation, fin et la structure intérieure composée des rites répétés à chaque étapes.

Mots-clés : Rituel, La Cérémonie, La Cérémonie Religieuse, Mevlid, Hz. Muhammed, La Structure, La Culture Turque.

* Dr., Hacettepe Üniversitesi.

DİNİ HAYATIN RİTÜEL BOYUTU

Antik veya modern, herhangi bir dinin inanç esaslarının bilinmesi, “homo religious” ifadesiyle de tanımlanan insanoğlunun, “vicdan” denilen manevî derinliklerinde koruduğu din duygusunun niteliklerini belirlemekte olduğu kadar; bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında sosyal bir olgu ve kurum olarak karşımıza çıkan dinin, objektif/kolektif ve sübjektif/bireysel boyutlarını açıklamak için de yeterli değildir. Üstelik R. Smith’in belirttiği gibi (Erginer 1997: 38), antik dinlerin hiç birinde kuralları belirlenmiş inanç esaslarının bulunmaması nedeniyle, bu dinlerde inanç denilen soyut kavramın dayandırılabilmesi ilkelerin ortaya çıkarılması ancak çeşitli kurumlar ve dinî pratiklerin incelenmesiyle mümkün olabilmektedir. Paragrafın ilk cümlesindeki ileti vahye dayalı ilahî dinler için de geçerlidir. Vahy edilen kutsal hükümler ve bu hükümleri somutlaştırıp yaşanır kılan peygamber öğretisi kaynağından beslenen ilahî dinlerde, kitabi bilgi, din çevresinde oluşan kültürün/kültürlerin temelini yansıtsa da zaman içinde gelişen dinî algıları ve dinî hayatı tüm boyutlarıyla açıklamakta yeterli olmayabilir.

“Homo religious” tanımı, din duygusunun “dindarlığın “insan hayatının temelinde fitrî ve garizî olarak” (Ünver 2000: 209) varolduğu kabul ve görüşünün bir ifadesidir. Bu açıdan din, psikolojik bir vakıa olarak bireyi ilgilendirdiği gibi aynı zamanda sosyal bir olay olması nedeniyle toplumu da ilgilendirir. Dinî hayat ise bireysel ve toplumsal düzeyde yaşanan dinî tecrübelerden ibarettir.

C.Y. Glock, “Dindarlığın Boyutları Üzerine” adlı makalesinde (Glock 1998: 252-274), dinin hem karmaşık modern toplumlarda hem de son derece homojen ilkel kültürlerde her insan için aynı anlama gelmediğini; bizzat aynı dinî gelenek içinde bile pek çok değişik anlayışlara rastlandığını; din meselesi söz konusu olduğunda insanların farklı düşündüklerini, farklı hissettiklerini, farklı davrandıklarını; bu nedenle din fenomeninin kavramsal olarak nasıl ifade edilebildiğine ve insanların dinî yönelimlerinin nasıl sınıflandırılabilmesine karar vermenin zor bir iş olduğunu ifade eder. Dini tecrübelerin sistemli ve ayrıntılı bir analizini yapabilmek için dindarlığın ve dolayısıyla dinî hayatın boyutlarının neler olduğu sorusuna cevap aramaya çalışan Glock, farklı dinlerin, mensuplarından son derece farklı beklentiler içinde olduğunu ancak dünya dinleri arasındaki şekli farklılıklara rağmen bu dinlerde, dindarlığın kendini gösterdiği genel boyutlar bakımından uzlaşma bulunduğunu ifade eder ve dindarlığın” dinî hayatın boyutlarını belirler:

- 1- Dinî tecrübe boyutu (experimental dimension)
- 2- Âyinsel boyut (ritualistic dimension)
- 3- İdeolojik boyut (ideological dimension)
- 4- Bilgi boyutu (intellektual dimension)
- 5- Dinî kanaatlerin etkileme boyutu (consequential dimension) (Glock 1998: 254).

Birinci boyut, her dinin, çeşitli ruh hallerinde tezahür eden bireysel dindarlığın işareti olarak sübjektif dinî tecrübeye değer verdiği düşüncesine dayanır. İkinci boyut, bir dinin mensuplarının yerine getirdikleri tüm özel dinî uygulamaları içerir. Üçüncü boyut, her dinin, inanç ilkeleriyle belirli bir sistem kurduğu ve mensuplarından bu sistem dahilinde, inanç ilkelerini benimsemelerini istediği konusyla ilgilidir. Dördüncü boyut, dindar insanların, inancın temel ilkelerini ve kutsal metinlerini bilmeleri ve onlara güvenmeleri gerekliliği üzerinde durur. Beşinci boyut ise, birey olarak insanın dinî tecrübe, uygulama, inanç ve bilgisinin bütün seküler (din dışı) sonuçları ile ilgilidir.

Dinî hayatın boyutlarını inceleyen J. Wach'ın konuyla ilgili tasnifi daha sadedir. Wach, bu tasnifte;

- 1- Dinî tecrübenin teorik anlatımı: akide (doktrin);
- 2- Dinî tecrübenin pratik anlatımı: ibadet (kült);
- 3- Dinî tecrübenin sosyolojik anlatımı: (dinî cemaat veya topluluk)

üzerinde durur. Wach'a göre (1982: 22-25) inanç dinin teorik anlatımı, ibadet ve ayinler ise pratik anlatımıdır. Her ikisi birbirini tamamlar. Din olgusunu kavrayabilmek için her iki anlatımın da dikkatle incelenmesi gerekir.

Din, "ayrılmış ve yasak edilmiş kutsal şeylerle ilgili inanç ve eylemlerin dayanışmalı bir sistemidir" diyen E. Durkheim (1961: 53), dinin inançlar ve uygulamalar (ibadet ve törenler) olmak üzere iki temel kategoriden meydana geldiği görüşündedir. İnanç, insanın zihinsel bir işlemidir. Bu zihinsel işlem, eylemsel alanda törenlerle belirtilmiştir. İnançlar kutsal olanın özünü bildiren tasarımlar, törenler ise kutsal olana karşı geliştirilen davranış kurallarıdır. İnanç ve törenlerin tümü bir din meydana getirir.

V. W. Turner, dinin öğeleri konusunda üç temel ortak nokta belirler. Bunlar,

- 1- Kutsal ve doğüstü;
- 2- İnanç ve değerler;
- 3- Âyinler, dinî mezhep ve ekoller (Turner 1982: 36-44) dir.

A.R. Radcliffe-Brown, bir toplumsal davranış türü olarak dinin, aşağıda belirtilen ölçütlere göre incelenmesi gerektiğini savunur:

- 1- Toplum hayatında dinin etkilerini görebilmek için toplum içerisinde dinin faaliyet halinde incelenmesi;
- 2- Dinî cemaate aidiyetin kişide meydana getirdiği duyguların incelenmesi;
- 3- Dinî fiiller, ritüeller ve âyinlerin incelenmesi;
- 4- Dinî inançlar ve dogmaların incelenmesi;
- 5- Din ve dinî grup, cemaat, mezhep ve teşkilatlarla toplumsal yapı arasındaki ilişkilerin incelenmesi (Günay 2000: 214). Bu ölçütler, aynı zamanda Radcliffe-Brown'un dinî hayatın nasıl incelenmesi gerektiği konusundaki fikirlerini de aydınlatmaktadır.

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

U. Günay, tarihî ve sosyolojik olarak, dinler ve dinî hayatın, bir toplum ve kültür ortamında, çeşitli iç ve dış etkenler çevresinde, kutsal kavramı, inanç, ibadet, cemaat, din görevlisi, kurban, ayin, mit, mistisizm vb. ile bunların karşıtlarından ibaret olan yapısal unsurların dinamiğine göre şekillendiğini ve hatta değişime uğrayarak yeni formlara yöneldiğini belirtir (Günay 2000: 212-213). Günay, dinî hayatın boyutlarını şöyle sınıflandırır:

- 1- Dinî tecrübenin teorik anlatımı: akide;
- 2- Dinî tecrübenin pratik anlatımı: ibadet;
- 3- Dinî tecrübenin sosyolojik anlatımı;
- 4- Zihniyet ve ahlâk.

Glock'un "dinî hayatın ayinsel boyutu", Wach ve Günay'ın "dinî tecrübenin pratik anlatımı", Durkheim'in "dinî inançlar ve uygulamalar", Turner'ın "âyinler", Radcliffe- Brown'un " dinî fiiller, ritüeller ve âyinler" ifadeleri, belirli bir dinin inanç esasları ve değerler sistemi çevresinde gelişen; sözel formüller ve beden imgelerinden oluşan; kutsala ulaşmayı, onu onaylamayı, ululamayı, itaati veya teslimiyet duygusunu dile getirmeyi, yardım dilemeyi ve şükretmeyi hedefleyen kalıplaşmış tekrarlanan sembolik davranış biçimlerini tanımlar. Dini geleneğin kurallarına göre şekillenen bu davranışlar, kutsal metinlerin okunması, namaz, dua, oruç, perhiz, kanlı-kansız kurban, kutsal mekânların ziyareti, kutsal bir olayı anmak ve bir durumu dinen sakıncasız hale getirmek veya dinen geçerli kılmak amacıyla yapılan âyinler/ritüeller/merasimler/törenler gibi pek çok faaliyeti kapsar. Toplumun kültürel arka plânı, yaygın olarak kabul edilen inanç sisteminin iman esasları, toplumu oluşturan farklı sosyal ve kültürel çevrelerin dinî algı ve alışkanlıklarına göre sürdürülen bu davranışlar, o toplumdaki dinî hayatı belirlemede, özelliklerini tanımlamada ve inancın hangi esaslara dayandırılarak ne şekilde sürdürüldüğünü ortaya koymada önemli işlevler üstlenmişlerdir.

Çağdaş araştırmacılar J.L. Bouttes, törenin insanoğlundaki "maddeleştirme yeteneği" olduğunu belirtir (Bouttes 1981: 49) ve yüceleştirme, ululama, yükseltme, ritlerin canlandırılması, tinselleştirme düşüncesinin bu tanıma bağlı olarak anlam kazandığını ifade eder. Bouttes'a göre (1981: 50) sıralanan soyut kavramlar törenin işleyişi sırasında kalıp davranışlar, sözler, jest ve mimikler eşliğinde somutlaştırılır. Maddeleştirme, idealize edilen ve ulaşılması arzulanan hedeflerin (kutsalın) düşünceden yola çıkarak çeşitli simgelerle ifade edilip yaşamın içine yerleştirilmesidir. Her öz bir biçimle belirir. Farklı kültürler özü kendi kabulleri doğrultusunda şekillendirir.

Günümüze değin ritüelin işlevleri belirlenmiştir ve ritüel konulu çalışmalarda işlevler listesi çoğu kere basmakalıplaşmış olarak tekrarlanır. Bu çalışmanın amacı, ritüel tanımlarını ve işlevlerini sıralamak değil; bireysel ve toplumsal dinî tecrübelerden meydana gelen dinî hayatın bileşkelerinden biri olarak ritüelin önemini hatırlatılması, Bouttes'dan hülâsa edilen "Her öz bir biçimle belirir; farklı kültürler özü kendi kabulleri doğrultusunda şekillendirir" cümlelerinin mantığı ve

ritüelin “tekrar” esasına dayanan yapısı göz önünde bulundurularak, İslamî dönem Türk kültüründe Erbil Atabeyi Muzafferü’l din Kök Böri (öl. 1233) devrinden itibaren sistemli bir şekilde düzenlenmekte olan mevlid törenlerinde Bouttes’un sözünü ettiği “öz”ün ne olduğunu ve nasıl şekillendirilip, somutlaştırıldığını gösterebilmektir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için mevlid uygulamalarının yapısının çözümlenmesi gerekir. Yapısal çözümleme denemesi mevlid uygulamalarının müslüman Türk dinî hayatındaki yerini, önemini ve işlevini açıkça ortaya koyabileceği gibi İslam’ın teorik iman esaslarının nasıl algılandığını ve somutlaştırıldığını, dindarlık anlayışını, dinen nelere önem verildiğini ve dinî tören sisteminin ne olduğu konularına da ışık tutacaktır. Mevlid uygulamalarının iç ve dış yapısını belirleyebilmek için öncelikle ritüel tanımlarındaki “sembol” ve “tekrar” kavramına değinmek faydalı olacaktır.

I- RİTÜEL TANIMLARINDAKİ “SEMBOL” VE “TEKRAR” KAVRAMLARI

İnsan soyunun tarihî, kültürel ve entelektüel seyri göz önünde tutularak yapılan ritüel tanımlarında dikkat çeken en belirgin nokta, ritüelin bir “sembol” olduğu ve “tekrarlanma” özelliğidir. Ritüelin sembol olması, onun geçmişte yaşanan bazı olayları, durumları veya belirli inançları ve düşünceleri hatırlatmasını, somutlaştırmasını, o ana ait ruh halini canlandırmasını, anı yeniden yaşanır kılmasını belirtir. Ritüel sözcüğünün kökündeki Latince “ritus”un yalın toplumsal alışkanlıklar, âdetler, belirli bir değişmezlikle tekrarlanan hareketler anlamına dayanan “tekrarlanma” özelliği ise, hem bir bütün olarak ritüelin benzer amaçlarla ve benzer şekillerde tekrarı, hem de ritüeli meydana getiren ve onun en küçük parçaları/çekirdeği durumunda bulunan ritlerin tekrarını ifade etmektedir. İlmî literatürde ritüeldeki sembolizm ve tekrarlanma özelliği, farklı söz veya söz kümeleri ile de belirtilmiştir. Birkaç örnek vermek gerekirse;

A.M. Hocart, “ritüel mitin yeniden canlandırılışdır” (Hocart 1973: 25) derken, ritüelin anlamını mite borçlu olduğunu, her uygulamada, mitin benzer davranışlarla yeniden hatırlandığını ve kolektif bilinçaltındaki öneminin vurgulandığını belirtir. W. Howells ritüel ve mit arasındaki ilişkiyi Hocart’a göre tersten okur. O, mitin varlığını ritüel sayesinde koruduğunu, ritüel aracılığıyla yeniden canlandırıldığını ve bu yolla da atalarla ilişki kurulduğu kanısındadır (Howells 1950: 228). Howells, dinî uygulama veya riti ister dua, ister bir büyü ya da herhangi başka bir formda olsun, “kendine özgü bir yapısı bulunan, kazanılmış, kabul edilmiş ve uygulamaya devam edilen bir bilgi birikimi” (Howells 1950: 29) cümlesiyle tanımlar. Howells’a göre (1950: 265) ritler, insanların uzlaşım sal sembolik anlamlar yükledikleri geleneksel gösterimler olarak tanımlanabilir. Ritüel ise, bir dizi riti uygulamak için öngörülen düzendir.

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

V.W. Turner'a göre (1982: 40) ritüeller, belirli bir dine inananların kutsal varlıkla ilgili olarak yerine getirdikleri bir rol davranışıdır. Sözü edilen bu dinî davranışlar topluluğun kültür birikimine uygun şekilde "norm" halini almış ve belirli zamanlarda, belirli biçimlerde yerine getirilmiştir.

L.D. Siggins, farklı araştırmacıların rit ve ritüel tanımlarından yararlanarak ilkel toplulukların büyüsel – dinsel âyinlerini şu sözlerle tanımlar: Şıkça özel sözcük biçimleriyle veya özel (ve gizli) bir sözcükle gerçekleştirilen ve genellikle önemli durum veya eylemlerle bağlantılı olan dinsel ya da büyüsel tören veya işlemler sistemi; teknolojik rutinle bağlantılı olmayan, gizemli varlıklara ve güçlere göndermede bulunan durumlar için, önceden belirlenmiş formel davranış; genellikle din ya da büyüü içeren ve geleneklerce kurulmuş bir dizini izleyen eylemler dizisi (Siggins 1983: 2-15; Özbudun 1997: 16).

R.A. Rappaport, ritüeli yazıya geçmemiş hiç değişmeyen ifadelerin ve belirli şekildeki hareketlerin kesin sıralarla oyuncular tarafından ortaya konulması olarak tanımlar. Rappaport'a göre (1997: 106), ritüel genellikle dinî pratikle veya dinî esaslarla birleştirilmiş olsa bile asıl konusu veya malzemesi din değildir ve ritüel kavramının tarifini kuvvetlendiren olaylar dinî münasebetlerin dışında oluşur. Ritüel, sadece dinî alandaki uygulamaları değil, tüm sabitleştirilmiş gösterileri/temsilleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bu nedenle Rappaport ritüeli bir drama (canlandırma), bir gösteri ve söze dayalı bir iletişim yolu olarak algılar.

M. And, ritüeli "evrene değgin bir olguyu benzetmedir. Bu benzetmece, burada daha çok mistik bir tekrarlama, bir olgunun yeniden gösterilmesi için bir özdeşleşmedir" (And 2003: 30) şeklinde tanımlar.

Ritüeli, "içsel tutarlılığı olan, sistemleştirilmiş ve genellikle bir mitos ya da gizemselleştirilmiş bir tarihin yeniden canlandırılmasına yönelik bir ritler süreci" olarak tanımlayan S. Özbudun (1997: 19), ritüelin ortak niteliklerini şöyle belirlemiştir:

- 1-Simgesellik;
- 2-Standartlaştırılmışlık;
- 3-Tekrarlayıcılık;
- 4-Pratik sonuca yönelik olmayış;
- 5-Değişime kapalılık ya da çok yavaş değişme;
- 6- Kendiliğindenliğe çok sınırlı yer veriş kutsal addedilenle bağıntılı olmak, kutsal olanın müdahalesini sağlama girişimi oluş¹.

¹ Özbudun, son nitelik için, iktidar-meşrulaştırıcı bir mekanizma olarak âyinin seküler ve/veya profan yönünün çalışmalarda öne çıkmakta olduğunu belirtir ve D.I. Kertzer'in görüşlerine yer verir (Özbudun 1997: 19-29).

Örnekler elbette arttırılabilir ancak özetlemek gerekirse, Hocart'ın "benzer davranışlar", Howells'in "kendine özgü bir yapısı bulunan, kabul edilmiş ve uygulamaya devam edilen", Turner'ın "norm" ve "belirli zamanlarda belirli biçimlerde yerine getirilmesi", Siggins'in "işlemler sistemi" ve "geleneklerce kurulmuş bir dizini izleyen eylemler dizisi", Rappaport'un "sabitleştirilmiş gösteri", And'ın "mistik bir tekrarlama", Özbudun'un "standartlaştırılmışlık, tekrarlayıcılık" sözleri ritüelin özenle korunan ve tekrarlanma esasına dayanan güçlü bir yapısı olduğunun delilleridir.

II- MEVLİD TÖRENLERİ

A- Bir Ritüel Olarak Mevlid Törenleri

Vahhabî anlayış dışında tüm İslam dünyasında, inancın uygulamalı boyutuna bir örnek olan ve müslüman toplumlarda, siyasî tutum, sosyal yapı ve yerel kültürel dokuya/değerlere/normlara göre şekillendirilerek sürdürülen mevlid törenleri "mevlid geleneği"nin bir parçasıdır. Mevlid geleneğinin, birbiriyle daima etkileşim içinde bulunan dolayısıyla, birbirini besleyen iki ana sahada meydana geldiğini ve sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Biri, en kapsamlı ifade ile İslam edebiyatında öncelikle Hz. Muhammed'in doğumunu, ailesini, peygamberlik vasıflarını, mucizelerini, müminlere örnek gösterilen ahlâkını, hâl ve davranışlarını, hayatının çeşitli devrelerini ve vefatını konu edinen manzum ve mensur edebî metinlerin kaleme alınmasıdır. İslam edebiyatında müstakil bir tür olarak gelişen mevlidler, zaman içinde ehl-i beyt, halifeler ve hürmetle anılan kimseler için de yazılmışlardır.

İkinci saha, Hz. Muhammed'in vefatından sonra, onun doğum günlerinde doğduğu evin ve kabrinin ziyaret edilmesi, övgü dolu şiirlerin okunması, selâm ve salât cümlelerinin tekrarlanması vb. faaliyetlerle başlayan mevlid törenleridir. Bu uygulamalar, Nûr-ı Muhammedi'yi temsil eden Hz. Muhammed'i, Allah'ın madde âlemindeki tek müttekâmil tecellisi ve yaratıcının saf, duru ahlâkını örneklendiren tek insan olarak kabul eden sufi çevrelerde gelişme imkânı bulmuştur. Zaman içinde sadece doğum gününde değil, Hz. Muhammed'in vefat sene-i devriyelerinde, İslam kültüründe makbul sayılan ihyâ gün ve gecelerinde düzenlenen çeşitli ta'zim toplantılarında uygulamalar tekrarlanarak sistemleştirilmeye başlanmış ve geniş halk tabakaları arasında yaygınlaşmıştır.

Mevlid geleneği ve mevlid törenleriyle ilgili orijinal yazılı kaynaklara göre², Mısır Fatmîleri zamanında (M. 910-1171) devlet başkanının gözetiminde, Şia etkisi

² Konuyla ilgili yazılı kaynaklardan seçilerek hazırlanan bir listeyi Özel, Ahmet (2004), "Mevlid", **İslam Ansiklopedisi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXIX: 478-479'da bulmak mümkündür.

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

altında ve mülkî, askerî, dinî erkânın katılımıyla gerçekleştirilen resmî uygulamalar, mevlid törenlerinin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. Abbasîler döneminde, XI. yüzyılda Bağdat yakınlarında halk tarafından düzenlenen, halife ve devlet erkânının davet edildiği mevlid şenlikleri çeşitli eğlencelik ve seyirlik öğelerle zenginleştirilmiştir. Erbil Atabeyi Muzafferü'd din Kök Böri'nin (öl. 1233) öncülüğünde düzenlenen Erbil mevlid törenlerinde uygulama en geniş çerçevesiyle düzenli bir yapıya kavuşmuş ve gelenekleşmiştir. Bir dinî bayram görünümü sunan bu uygulamalar Selçuklular tarafından Mısır'a taşınmış, buradan Mekke'ye geçmiş, zamanla Kuzey Afrika sahili boyunca İspanya'ya, doğuda ise Hindistan'a kadar ulaşmıştır.

Osmanlılar döneminde, XV. yüzyıla kadar mevlid törenleri dergâh ve tekkelerde düzenlenmiş, II. Bayezid devrinde (1448-1512) ihtişamlı mevlid alayları yapılmıştır. Mevlid törenleri 1590'da devlet teşrifatına/protokolüne alınmış, dinî öneminin yanında siyasî otoritenin ve yüksek refah düzeyinin gözler önüne serildiği bir vasıta olarak da önem kazanmıştır. Kandil ve Kadir gecelerinin yanı sıra, padişah çocuklarının doğumları, evlilikleri, şehzadelerin sünnetleri, surre-i hümayûn alayları vb. nedenlerle düzenlenen mevlid alayları önce saray çevresinde, ardından halk tabakaları arasında mevlid geleneğinin yaygınlaşmasını sağlar. Mevlid günü (12 Rebü'l-evvel) 1910'da resmî bayram olarak kabul edilir ve alaylar İmparatorluğun son devrine kadar sürer.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk yıllarında ana dilde ibadet etme anlayışının yaygınlaştırılması için halk tabakaları arasında dindarlığın bir göstergesi olarak devam eden mevlid geleneğinden yararlanılmıştır. 1932 yılının Kadir gecesinde, Atatürk'ün isteğiyle Ayasofya Camisinde gerçekleştirilen mevlid kutlaması ilk kez canlı radyo yayınıyla halka ulaştırılır (Okur 1962: 19-23). Devrin seçkin hâfızlarının görevlendirildiği bu gecede âdet olduğu üzere Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n Necât adlı mesnevisi kıraat edilir, Kur'an-ı Kerim'den sûreler okunur, Türkçe mealleri verilir ve mevlid duası Türkçe yapılır. 1957'den beri radyoda; 1974'den sonra ise televizyonda mevlid töreni yayınları naklen veya banttan yayınlarla devam etmektedir. Türkiye Diyanet Vakfı'nın 1989'dan beri sadece Türkiye'de değil; müslüman Türk topluluklarının yaşadığı pek çok coğrafyada sürdürdüğü "Kutlu Doğum Haftası" etkinlikleri, XII.-XIII. yüzyılda Erbil Atabeyliği'nde görülen mevlid bayramlarının çağdaş bir yorumu olarak algılanabilir.

Türk kültüründe, kùltler ve Kùk Tengri anlayışına dayanan, şamanlık yöntemiyle sürdürülen eski Türk inancı çevresinde çeşitli nedenlerle yapılan âyinlerin olduğu bilinmektedir. Bu âyinler, İslâm dinini kabul eden Türk toplumlarında yeni inancın iman esasları, dindarlık anlayışı ve dönemin sosyal – kültürel koşullarına göre yeniden yapılandırılmıştır³. Mevlid törenleri, yeniden

³ Yeniden yapılandırma sürecinde, sufi çevrelerin belirleyici etkisi ve mevlid törenlerinin statüleri konusunda Akarpınar, Bahar (2006), "Vesiletü'n Necat ve Mevlit Geleneği",

yapılandırma sürecinin pratik ve estetik olgunluğa ulaşmış bir sonucudur. Tarihî gelişimi içinde törenleri;

- 1- Tarikat âdâb ve erkânına göre yapılan törenler;
- 2- Resmî ve yarı resmî törenler;
- 3- Aile törenleri

statüsünde ele almak mümkündür.

B- Mevlid Törenlerinin Yapısı

M. Montesano, her törenin bir hazırlığı, başlangıcı, icrası ve bitişi olduğunu belirtir (Montesano 1981: 223). Tesbit doğrudur fakat bu aşamalar törenin/ritüelin dış yapısını meydana getirirler. Her eylem için geçerli olabilecek bu genellemeci tanım ne yazık ki tekrarlanan bir sistem olarak ritüelin tüm yapısal öğelerini ayırtırmayı hedefleyen analitik bir incelemede amaca ulaşılmasını tam anlamıyla destekleyememektedir. Oysa ritüel gerçek anlamını ve işlevini dış yapıya nazaran daha kurallı ve parçalı bir görünüm sunan iç yapıya borçludur. İç yapının temel taşları, belirli bir düzenle tekrarlanmakta olan birimler (ritler)dir. Radcliffe-Brown'un da belirttiği gibi bir dini anlamak ve özünü kavramak için inançlardan ziyade dikkatin ritler üzerinde yoğunlaştırılması gerekir (Erginer 1997: 45). Benzer şekilde, bir ritüelin iç yapısını çözümlmek, belirli bir düzenle tekrarlanmakta olan ritlerin bağlarıyla birlikte ortaya çıkarılmasıyla mümkün olabilecektir.

R. Rappaport, ritüeli oluşturan ifade ve biçimsel/(sembolik) hareketlerin sıralarındaki değişmezlik kaidelerinin varlığına rağmen ritüelin (özellikle âyinlerin) varyantlaşabileceğini ve bu değişimin ritüelin esas anlamını veya amacını engellemeyeceğini belirtir. Ritüeli oluşturan bütün sözler ve davranışlar semboliktir dolayısıyla, bir semboller dizisi olması nedeniyle ritüelin kendisi de bir semboldür. Sembollerin dizilişindeki farklılık ritüel sırasında sözler ve davranışlarla imâ edilen mesajın/iletinin aktarımını engellemediği gibi zaman içinde ritüele eklenen yeni âdetler – gelenekler de ritüelin temel yapısını ve mantığını bozmaz (Rappaport 1997: 107-110).

Rappaport'un cümleleri yapısal açıdan kalıplaşmış sembolik birimlerin (ritlerin) kurallı birleşimi ve tekrarından ibaret olan ritüelin, özellikle dinî inançlar çevresinde gelişen âyinin /dinî törenin, bir kurallar dizisi olmasına rağmen, temel mantık korunmakla birlikte çeşitlenerek değişebileceğini, varyantlaşabileceğini belirtir. Ritüelin çeşitlenmesi;

1- Ritüelin sebebi veya ritüelden elde edilmesi umulan mânevî yarar beklentisinin ne olduğu;

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

2- Ritüelin gerçekleştirildiği tarihî dönemin siyasî – ekonomik – sosyal yapısı ve kültürel dokusu;

3- Ritüelin mekânı, zamanı, süresi;

4- Ritüeli yönetecek görevli/görevlilerin bilgi birikimi, yetkinliği, icra deneyimi, iletişim becerisi ve karakteri;

5- Cemaati oluşturan katılımcıların bağlı buldukları sosyal – kültürel çevrenin normatif yapısı (sosyal birliği sağlayan kurallar, ilkeler dizisi/toplumsal grameri), ritüel geleneğine ait alışkanlıkları, beklenti, istek, tavır, tutum ve iletişim modelleri;

6- Ritüelde kullanılacak kutsal metinlerin içerikleri ve diğer formellerin karakteri

vb. nedenlerle belirli bir ritüelin hazırlık, başlangıç, icra ve bitiş aşamalarından oluşan dış yapısı ile her aşamada tekrarlanan birimlerin (ritlerin) dizilimini gösteren iç yapısında bir takım düzen farklılıklarının görülebilmesidir. Hazırlık, başlangıç ve bitiş aşamalarında, icraya oranla daha hızla ve sıkça görülebilen çeşitlenme ritüelin ana bölümünü oluşturan icranın amacını destekleyen, anlamını ve dizinsel şemasını tamamlayan ayrıntılar olarak kabul edilebilir.

Günümüzde mevlid töreni, kandil ve Kadir geceleri, geçiş dönemleri, vefat sene-i devriyeleri, şehitlerin ruhuna bağışlanmak üzere, yağmur duası, adak, temel atma, dinî veya sosyal işlevli bir kurumun açılışı, hayır, şükür vb. nedenlerle yapılmakta ve çoğunlukla loğusa/doğum/kırk mevlidi, sünnet/hitân mevlidi, gelin/erte/düğün/duvak mevlidi, askere ve hacca uğurlama/karşılama mevlidi, adak/şükür mevlidi, kırkınıcı/elli ikinci/sene-i devriye mevlidi gibi adlarla anılmaktadır. Törenler uygun görülen herhangi bir iç ve dış mekânda yapılabilir. Vaiz, hâfiz, mevlidhan, duahan, zâkir vb. görevliler ile cemaatin katıldığı törenler kişiler, çeşitli sivil toplum örgütleri, kurum ve kuruluşlar tarafından isteğe veya mânevî ihtiyaca bağlı olarak düzenlenebilir. Farklı bağlamlar, farklı sosyal kültürel çevreler, farklı dinî algı ve alışkanlıklar mevlid uygulamalarındaki varyantlaşmanın ana nedenleridir.

Tüm törenlerde olduğu gibi mevlid törenlerinin de dış yapısı hazırlık, başlangıç, icra ve bitiş aşamalarından oluşur. Çalışmanın bu kısmında konunun ayrıntılarıyla ele alınabilmesi için genellikle evlerde yapılan, aile töreni statüsündeki uygulamalar örnek alınacaktır.

Hazırlık Aşaması; Hazırlık aşaması, herhangi bir nedenle tören düzenlemeye karar verildikten sonra başlar ve ritüelin başlangıç aşamasına kadar sürer. Bu süreçte ilk adım davettir. Önce töreni yönetecek görevliler seçilir. Görevliler ve ev sahibi için uygun zamanın belirlenmesi için iletişim kurulur. Her iki taraf için de uygun koşullar sağlandığında görevli davet edilir. Tören cemaate ayrı ayrı evlerine uğranarak, telefonla, küçük yerleşim birimlerinde cami veya belediye megafonlarından yapılan anonsla veya herkesin görebileceği bir ilân panosu, yerel

radio ve televizyon kanalları vasıtasıyla, evlilik veya sünnet düğünü kapsamında yapılacak olan törenler ise genellikle davetiyeye eklenen bilgi notu ile duyurulur.

Hazırlık aşamasının ikinci adımı ikramın hazırlanmasıdır. Ev sahibinin isteğine, ekonomik durumuna, görgüsüne, yöresel alışkanlıklara göre değişkenlik arz eden bu ikram yiyecek – içecek – şekerleme – kuruyemiş, törenin anlamını pekiştiren küçük hediyeler, bereket ve şifa getireceği düşüncesiyle küçük kaplara konan ve genellikle üstleri açık olarak hâfiz-mevlidhanın oturtulacağı yere yakın bir sehpa veya masanın üzerine yerleştirilen un, şeker, tuz, pirinç, buğday, sürahi veya şişede su vb. ile konukların her birine ayrı ayrı sunulacak gülsuyu, gülyâğı, esans, tütsü gibi majik ve mistik anlamlar ve işlevler yüklenen malzemelerdir.

Aşamanın üçüncü adımı, mekânın hazırlanmasıdır. Konukların rahat edeceği ve ihtiyaçlarını giderebileceği bir ortamda törenin sürdürülebilmesi için gereken bütün önlemler alınır ve mekân törene hazırlanır. Evin temizlenmesi, bezenmesi, oturulacak yerlerin ayarlanması, tören görevlilerinin ve katılımcılar arasında hürmetle karşılanacak olan yaşlıların, aile büyüklerinin oturtulacağı yerlerin belirlenmesi vb. işlemler bu bölümde tamamlanır.

Dördüncü adım, tören gününde, törenin başlangıç aşamasına kadar yaşanan süredir. Bu zaman diliminde ev sahibi son hazırlıkları tamamlar. Tören için gelen konukları yakınlık derecesine göre âdet olduğu üzere el öperek, el sıkarak, kucaklayarak, sırt sıvazlayarak, İslam geleneği uyarınca muâyede ile karşılar. Selâmlaşmak, bayramlaşmak anlamlarını karşılayan “muâyede”, İslam kültüründe belirli bir kalıp davranışla gerçekleştirilir. Selâmlaşmada, karşı karşıya/yan yana gelen iki kadın veya iki erkek ellerini uzatarak birbirine kavuşturur, göz göze gelir, hareket etmeden alçak sesle salavât-ı şerif okur ve elleri ile kendi yüzlerini veya sakallarını sıvazlarlar. Bu adımda ev sahibinden konuklarını daima alçakgönüllü bir tavır ve gülümseyen bir yüz ile karşılaması beklenir. Asker ve hacı mevlidlerinde konukların ilgili kişilerce karşılanması onlara verilen değer bir göstergesidir. Karşılamadan sonra konuklar yerlerini alırlar. İhmâl edilmeden herkese hâl-hatır sorulur, daveti kabul ettikleri için şükran duyguları ifade edilir. Türk kültüründe hediyeleşmenin önemli bir yeri vardır. Herhangi bir yere gidildiğinde veya ev ziyaretlerinde küçük bir hediye götürülmesi sosyal ilişkileri pekiştiren bir âdet halini almıştır. Törene gelen davetliler karşılama sırasında varsa getirdikleri yiyeceği – içeceği veya törenin nedenine göre hazırladıkları hediye ev sahibine sunarlar. Doğum ve sünnet mevlidlerinde hediye loğusanın, bebeğin veya sünnet edilen çocuğun beşiğine/yatağına bırakılır ve hayır duaları edilir.

Töreni yönetecek olan görevli/görevliler gelene kadar katılımcılar serbest bir sohbet ortamında görüşür. Bazı uygulamalarda bu bekleme süresinin topluca tesbih çekerek, Kur’an-Kerim okuyarak, vakit namazı, kaza veya nafil namaz kılarak, kırk yasin okuyarak, başlanmış bir hatm-i şerifi tamamlayarak, dinî ve ahlâkî hikâyeler anlatarak, ilâhi seslendirerek de değerlendirildiği görülmektedir.

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

Görevlilerin törenin icra edileceği mekâna gelip cemaat ile selâmlaşp yerlerini almasından ve hâl-hatır sorulduktan kısa bir süre sonra törenin başlangıç kısmına geçilir.

Başlangıç Aşaması; Çalışmanın önceki bölümlerinde vâiz, hâfız, mevlidhan, duahan, zâkir adlarıyla tanıtılan tören görevlilerinin işlevlerini günümüzde hâfız-mevlidhanlar üstlenmiştir. Ev sahibinin isteğine bağlı olarak görevli sayısı önceden belirlenir. Hâfız-mevlidhan, törene başlayabilmek için ev sahibinin onayını bekler. Onayı aldıktan sonra, kısaca kendini ve varsa yardımcılarını cemaate tanıtır. Tanışmanın ardından günün anlam ve önemini belirten kısa bir açış konuşması yapar. Törene sebep olan olayın durumun hayırlara vesile olmasını diler. Vefat veya sene-i devriye mevlidlerinde âhirete intikâl eden kişinin anısını tazeler, rahmet diler, yakınlarına sabır telkin eder. Bu konuşmalarla cemaat törenin atmosferine alıştırılır. Dinî törenler diğer tüm işlevlerinin yanı sıra bir mânevî arınma ortamlarıdır. Bu nedenle başlangıç aşamasında “Euzübesmele”den sonra Tevbe-i İstiğfar edilir. Tevbe duaları, Salât-ı Tefriciye, Salâten Tüncina okunur. Kelime-i Tevhid, Kelime-i Şehadet ve salâvât-ı şerifler tekrarlanır. Vücudun tüm âzâlarıyla bilerek veya bilmeyerek işlenen günahların affı için Allah’ın mağfireti ve Hz. Muhammed’in şefaati dilenir. Günahlardan tevbe edilir ve tekrarlanmayacağına dair söz verilir. Hâfız-mevlidhan, cemaate iyi dileklerde bulunur, olgun ahlâk telkin eder, duaların kabul edilmesi için Allah’a yalvarır. Eller açık olarak tevbe eden cemaat “amin” söyleriyle hâfız-mevlidhanın dileklerini onaylar.

İcra Aşaması; “Tören, anlatının ve gösterinin eşzamanlı sergilenmesi...” (Montesano 1981: 223) ise, mevlid törenlerinde ne anlatılır, ne gösterilir? Bu sorunun cevabı törenlerin icra aşamasında gizlidir. İcra, mevlid uygulamasının ana bölümüdür çünkü, bu aşamada söze dayalı formel metinler ile kalıplaşmış sembolik davranışlar bileşiminin tekrarı, İslam kültüründe “mânevî (aklî) mucize olan Kur’an” (Komisyon 1999: 115) ile birlikte âlemlere rahmet olarak gönderildiği kabul edilen Hz. Muhammed’in doğumunu canlandırmak için yapılır. Canlandırmada İslam’ın iman esasları (amentüsü) somutlaştırılır, hatırlatılır, öğretilir, iman tazelenir. İcra sırasında tekrarlanan bütün birimler (ritler), kutlu bir ana göndermede bulunmak, o anın feyzini ve coşkusunu yeniden yaşamak için müslüman Türklerin uzlaşım ile sembolik anlamlar yükledikleri eylemlerin ve bu eylemlerin şekillenmesine olanak tanıyan kalıplaşmış sözlerin karakteristik birleşimidir. Hangi eylemin hangi söz sırasında tekrarlanacağı gelenekle öğrenilir ve belleklerde korunur. Mevlid töreninin mantığı ve iç yapısı bu birleşimin ayrıştırılmasıyla algılanabilir.

İcra aşaması belirli sözel kalıp ifadeler (anlatı) eşliğinde yapılan belirli sembolik kalıp davranışlardan (gösteri) örülü bir iç yapıya sahiptir. Kalıp davranışların neyi sembolize ettiğini gösterebilmek için davranışlarla eşzamanlı anlatılanın ne olduğunu belirtmek gerekir. O halde önce mevlid törenlerinin “anlatısına”/sözel formellerine değinmek gerekir.

Tüm İslamî törenlerde olduğu gibi mevlidde de sözel kalıp ifadelerin dayandığı ilk kaynak Kur'an-ı Kerimdir. Kur'an- Kerim'in hülâsası olarak bütünüyle okunan sûrelerin yanında mevlidin düzenlenme sebebine bağlı olarak seçilen müjde, dua, istiğfar, cennet-cehennem, doğum, ebeveynin görevleri, nikâh, ölüm, âhiret ve dünya hayatı, İslam ahlâkıyla ilgili âyetler/aşr-ı şerifler hiçbir değişikliğe uğramadan tilâvet edilir/okunur. Sûre ve aşr-ı şeriflerin tilâveti, durumun/sebebin dinen onaylanmasını sağladığı gibi cemaate hangi kültür dairesine bağlı olduklarını, onlardan dinen nelerin beklendiğini hatırlatır ve mânevî doygunluk verir.

Mevlid törenine özgü sembolik kalıp davranışların belirlenmesini ve düzenle tekrarlanmasını sağlayan ikinci kaynak Süleyman Çelebi'nin 1409 – 1410 yıllarında Hz. Muhammed sevgisi ve bağlılığını dile getirmek için kaleme aldığı “Vesiletü'n Necât” (Kurtuluş Vesilesi) adlı mesnevidir. Bir edebî eser olarak Vesiletü'n Necât'ın Türk edebiyatındaki yeri ve değeri bilinmektedir. Halk arasında ise Vesiletü'n Necât, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe şiirsel meali olarak kabul edilmiş, yoğun bir ilgi ve beğeniyle karşılanmıştır. Yazılı kültür ortamında üretilen eserin düzeni, icra aşamasının da düzenini ve ritlerin dizilimini etkilediği için eserin bölümlerini belirtmek uygun olacaktır. Arapça düzyazı bir önsözle başlayan eser münacaat, yazar için dua, âlemin yaratılış nedeni ve Nûr-ı Muhammedî'nin Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar temiz bir soydan intikâli, doğum, mucizeler, mi'râc, peygamberin nitelikleri, vefatı ve hâtîme (sonsöz) bölümlerinden oluşur. Önsöz ve Hâtîme hariç diğer bölümler “bahir” adıyla anılmıştır. Tevhid, Velâdet, Mi'râc bahirlerinin başında bahirin besmelesi yerine kullanılan “elkâb-ı şerife” bulunur.

Eser, bir törende bütünüyle seslendirilebilecek kadar kısa değildir. İcrada Vesiletü'n Necât'ın bahirlerinden seçilen parçalar “kıraat olunur”/okunur. Kur'an-ı Kerim tilâvetinde âyet sırasına ve tecvid kurallarına uyulması gerekirken, mevlid kuralsız ama estetik açıdan son derece etkileyici bir okuma ve törenin nedenine bağlı olarak bahirler arasında seçim yaparak seslendirilebilir. Bahirler arasında seçim yapılsa bile hâfız-mevlidhan metnin bahir sıralamasına bağlı kalır ve bahrin anlamını bozmayacak şekilde seçtiği beyitleri seslendirir. Seçilen parçalar genellikle eserin yazılış sebebini vurgulayan, anlam ve estetik açıdan en yoğun, dikkat çekici, dinleyicileri en çok etkileyen, hemen hemen herkesin kırata eşlik edebilecek kadar bildiği beyitlerdir. İcra aşamasındaki ritlerin önemli bir bölümü bu beyitler eşliğinde tekrarlanır. Aşr-ı şerifler tefekkürü; seçilmiş beyitler coşkuyu sağlar. Metnin sehli mümtenî olması ve hâfız-mevlidhanın okuma tekniğinin etkisiyle gelişen coşku, kimi zaman bahir aralarında seslendirilen kasideler ile en üst düzeye ulaşır. Böyle anlarda cemaat arasından yükselen “Allah” nidâları metnin ve törenin psikolojik işlevlerini dikkat çekici bir şekilde ortaya koyar.

Üçüncü kaynak, aşr-ı şeriflere ve Vesiletü'n Necât'a eşlik eden tevşihâtır. Tevşih, mevlid ve miraciye kıratları sırasında bahir/hane aralarını süslemek, ses ve ahenk katmak için okunan bestelenmiş şiirler ve sözlü formellerdir. Mevlid

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

tevşihâtı, ilahiler ve Salât-ı Ümmiye, salavât-ı şerifler olmak üzere iki kısma ayrılır. Dinî - tasavvufî edebiyat ürünleri arasında en fazla üretilen ve kullanılan ilahiler tevhid, varlık, yaradılış, ilâhî aşk, ahlâk, iman ve ibadet telkini, hac, Hz. Muhammed başta olmak üzere İslam'a hizmet etmiş kişilerin övülmesi vb. konuları içerebilirler. Selâm ve salât cümleleri ise Hz. Muhammed'e ve soyuna verilen selâmın, ona duyulan hayranlığın ifadesidir. Tevşihâtın imanı tazeleyici ve güçlendirici bir etkiye sahip olduğu kabul edilmiştir.

Dördüncü kaynak, kalıplaşmış Arapça dua metinleri ve Türkçe karşılıklarıdır. Geniş bir açılıma sahip olan dua, insanın kutsal ve üstün kabul ettiği güce/güçlere yakınlaşmasını, onlarla mânevî iletişim kurmasını sağlayan sözler ve davranışlardır. Semavî dinlerde dua, kul ile yaratıcı arasında kurulan bir bağıdır. İslam kültüründe dua ile ilgili âyet-i kerimeler, hadis-i şerif mecmuaları, dua mecmualarından yararlanılarak zengin bir dua külliyâtı meydana gelmiştir. Mevlid törenlerinde yeri gelince bu kalıp duaların veya öğrenilmiş duaların etkisiyle hâfız-mevlidhanın bilgi ve deneyimi nispetinde törenin karakterine göre oluşturduğu dualar sembolik davranışlar eşliğinde yapılır.

Bir sözlü kültür ortamı olan mevlid törenlerinde görevliler ile cemaat üyeleri arasında kurulan söz ve harekete dayalı iletişim modeli ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Bununla birlikte, hâfız-mevlidhanın tören sırasında cemaatin ilgisini çekmek, dikkati canlı tutmak, faaliyete katılımı sağlamak vb. nedenlerle kullandığı kalıplaşmış uyarı ve davet sözleri, icra aşamasının sözel formelleri arasındadır. Örneğin: “buyrun”, “buyrun hep birlikte okuyalım”, “bu sevabı paylaşalım”, “hep birlikte şehadet edelim/amin diyelim”, “ağzınıza, gönlünüze sağlık”, “feyz alalım inşallah” vb.

Bu bölüme kadar yazılanlar icra aşamasının anlatisıyla ilgili idi. Özetlemek gerekirse anlatı, aşr-ı şerifler, Vesiletü'n Necât'dan seçilen beyitler, tevşihât ve duadan oluşan dört asıl; hâfız-mevlidhanın sözleri olmak üzere bir yardımcı öğeden meydana gelir. Anlatının tamamına yakın bir kısmı kalıp sözlerin kalıplaşmış tekrarına dayanır. Anlatı genellikle “aşr-ı şerif, tevşihât, bahir, tevşihât” dizilimini izler ve dua ile sonlanır. Ritüellerin varyantlaşma özelliği hatırlanırsa, anlatının farklı bir dizilimle sergilenmesi de mümkündür. Bu durum öncelikle hâfız-mevlidhanın icra tekniği ve seçimiyle ilgilidir.

İcra aşamasının içyapısını belirleyebilmek için kalıplaşmış sembolik davranışların/gösterinin de incelenmesi gerekir. J. Cazeneuve, rit ve ritüel arasındaki bağlantıdan söz ederken bireysel veya kolektif olabilen ritte doğaçlamaya izin verecek ölçüde esneklik bulunduğunu ancak, rit ve ritüel ilişkisinde ritin, ritüelin kimi kurallarına bağlı kalan bir eylem haline geldiğini belirtir (Cazeneuve 1971: 12-13). Mevlid töreninin icra aşamasında kalıp davranış çoğu kere tek başına bir anlam ifade etmez. Davranışın neyi sembolize ettiği, hangi söz veya söz kümesi

eşliğinde/sonrasında yapıldığına dikkat ederek algılanabilir. Davranış söze bağımlıdır ve ona güç katar.

İcra aşaması, Kur'an-ı Kerim tilâvetiyle başlar. İslam kültüründe Allah kelâmı olan Kur'an-ı Kerim âyetlerinin okunması, bilinci ve koşulsuz saygıyı ifade eden çeşitli kurallara bağlanmıştır. Her bir kelimenin anlamına göre doğru okunması, doğru telâffuz edilmesi, tecvid kurallarına uyulması ve metindeki ulûhiyetin tam anlamıyla aktarılabilmesi gerekir. Ancak bu şekilde âyetlerin feyzinden yararlanılabileceği kabul edilmiştir. Tilâvet ile ilgili bu kurallar dizisinin yanında dinleyenler tarafından uyulması beklenen çeşitli kurallar ve davranışlar da mevcuttur. Bunları abdestli olmak, kadın ve erkek için geçerli olan tesettüre/setri avrete dikkat etmek, âyetleri sükût, sükûnet ve huşû ile dinlemek, secde âyetlerinde secde yapmak vb. şeklinde örneklendirmek mümkündür. Törenin icra aşamasında okunan her sûre ve aşrı-ı şerifle birlikte cemaatin geleneksel yollarda öğrendiği bu kurallara özenle uyulduğu, uymayanların uyarıldığı görülür. Her sûre veya aşrı-ı şerifin başında Euzübesmele çekilir, oturuş düzeltilir, tesettür kontrol edilir, baş hafifçe eğilir, eller dizler üzerine konur veya kucakta üst üste yerleştirilir, cemaat arasında sükûnet ortamı sağlanır, konuşulmaz, mecbur kalınmadıkça oturuş yerden kalkılmaz, Hz. Muhammed'in adının anıldığı her âyette sağ kol, el kalp hizasına gelecek şekilde göğüs üzerine konulur ve salâvât-ı şerif okunur. Bu davranışların vakur bir edâ ile tekrarlandığı görülür. Kimi zaman gözler kapatılır ve tefekküre dalmır. Allah kelâmı, Arap dilinde okunuyor olsa bile kolektif bilinçaltına yerleşmiş kodlar, onun kutsallığını, herhangi bir söz olmadığını algılamaya izin verir.

İcra genellikle Yâsin-i Şerif, Ne'be (Amme) ve Mülk (Tebâreke) sûrelerinin tilâvetiyle başlar. Törene geniş bir zaman ayrılmışsa Rahman, Fetih, Cum'a, Vâkıa sûreleri ve diğerleri de okunabilir. Bu sûrelerin ardından bazı namaz sûreleri özellikle İhlâs, Felâk ve Nâs sûreleri okunur. Sûrelerin okunması kısa bir duadan sonra herkesin sessizce okuduğu Fâtiha sûresi ve cemaatle birlikte üçer kez tekrarlanan Kelime-i Tevhid, Kelime-i Şehâdet, Salâvât-ı Ümmiye ve Salâvât-ı Şerif ile tamamlanır. Sûrelerin tilâveti sırasında cemaat arasında Kur'an okumayı bilenler sûreleri mushaftan/cüzden "sürerek" hâfız-mevlidhana eşlik ederler. Sûreleri ezbere bilenlerin alçak sesle okumaya eşlik etmesi de çok yaygın bir davranıştır. Sûrelerin tilâveti kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in iç anlamını törenin kısıtlı süresi içinde hülâsa etmeyi sağlar. Cemaat tarafından tekrarlanan tüm sözler ve davranışlar iman esaslarının hatırlandığını ve Allah'a ve Hz. Muhammed'e bağlılığın tazelandığını, güçlendirildiğini sembolize eder.

Sûrelerin tilâvetinden sonra Vesiletü'n Necât'ın aşrı-ı şerifler ve tevşihât eşliğinde kıraatına geçilir. Vesiletü'n Necât'ın kutsal bir metin olmadığı herkes tarafından bilinse de kutsal bir metinmiş gibi saygı gösterilir. Halk arasında eser "insanı temiz ahlâka sevkeden bir ilhâm" (Ağyar 1999), "rahmet umuduyla okunan" (Güler 1999) "bir meth-i senâ" (Kont 1999); mevlid töreni ise "insanı Allah

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

sevgisine bağlayan ve zorluklara direnme gücü veren bir gelenek” (Açikel 1999), “bir dua vesilesi” (Kumaş 1999), “müslüman Türk’ün tercüme-i hâli; kalemle, kelimelerle ifade edilemeyecek bir duygu seli” (Coşar 1999) anlayışıyla benimsenmiştir. Dolayısıyla Kur’an-ı Kerim tilâveti sırasında gösterilen tüm saygılı davranışlar, dinen hiçbir zorunluluk bulunmamakla birlikte mevlid kıratı sırasında da aynen tekrarlanır. Bu davranışlar dindar müslüman Türk’ün dinî tören algısına da işaret eden ip uçlarıdır.

Mevlid törenlerinin asıl amacı Hz. Muhammed’in doğumunu canlandırarak tevhid bilincinin ve sünnete bağlılığın pekiştirilmesidir. Bu nedenle mevlid kıratında önce Vesiletü’n Necât’ın “Allah adın zikridelüm evvelâ/Vâcib oldur cümle işde her kula” beytiyle başlayan Münacaat bahrinden seçilen kısımlar seslendirilir. “Allah” adının ve Allah’a nisbet edilen esmâ-i hüsnâ’nın anılması bir duygu yoğunluğuna sebep olabildiği için Münacaat bahrinin kıratı sırasında bazen coşkuyu dile getiren nidâlar, alçak tonda seslenişler, sessiz ağlamalar, hıçkırıklar, küçük darbelerle bağırın dövülmesi eşliğinde duyguların dışa vurulması mümkündür. Aslında dinen uygun görülmeyen bu tür davranışlar mevlid kıratı sırasında hoş karşılanabilmektedir. Benzer davranış kalıplarına Velâdet bahrinden sonra hâfız-mevlidhanın seçimine bağlı olarak seslendirilen Merhaba bahri sırasında da rastlanabilmektedir.

Münacaat bahri Süleyman Çelebi’nin yazılı nüshada “Fi’l-timâsi’d-du’â li’n-nâzım ve fi ‘özri’l-kitâb” (Pekolcay 1993: 48-50) başlığı altında verdiği eserin te’lif nedeni yerine geçen kısımdan seçilen beyitlerle ve yazarın dua dileğiyle tamamlanır. “Her ki diler bu du’âda bulına/Fâtiha ihsân ide ben kulına” beytinden sonra eller açılır, Süleyman Çelebi’nin ruhuna hediye edilen kısa bir dua yapılır ve Fâtiha sûresi okunur.

İsteğe bağlı olarak seslendirilen tevşihâtdan sonra genellikle Allah’ın yaratıcı vasfını, yerlerin ve göklerin O’nun isteğiyle yaratıldığını, kâinatdaki her şeyin O’nun sonsuz kudretinden kaynaklandığını ve yaratılan/var olan her şeyin bir gün tekrar O’na döneceği bilgisinin verildiği bir aşr-ı şerifden sonra Nûr bahrine geçilir. Aile töreni statüsündeki uygulamalarda bu bahrin, muhtevasının ağır olması nedeniyle diğer bahirlere oranla kısa sürdüğünü veya okunmadığını söylemek mümkündür. Vahdet, küllî irade, sun’ullah (Allah’ın kudreti ve yaratma gücünün sınırsızlığı), Nûr-ı Muhammedî’nin ilk peygamberden son peygamber Hz. Muhammed’e intikâli vb. konuların herkes tarafından gereği kadar anlaşılamayacağı düşüncesiyle bu bilgi tevşihât ile tamamlanır. Cemaat hâfız-mevlidhanın izin verdiği ve davet ettiği ölçüde tevşihâta katılır. Özellikle kadın hâfız-mevlidhanın görev aldığı ve kadınlardan oluşan cemaatlerde ilahi sayısı artmakta, bazı kadınlar tek başlarına ilahi okuyabilmektedirler.

Nûr bahrinin ardından, Velâdet bahrinin kıratına geçilir. İcra aşamasında Velâdet bahrinin kıratı törenin asıl anlamını ortaya çıkaran birimler (ritler)

bakımından son derece önemlidir. Hz. Muhammed'in doğum anı bu kısımda canlandırılır. Bahrin besmelesi yerine geçen elkâb-ı şerife okunduktan sonra "Âmine Hâtun Muhammed anası/Ol sadefdende oldu Ol dür dânesi" beytiyle başlayan bölüm, doğacak bebeğin ayrıcalıklı ve üstün bir insan olduğunu müjdeleyen, doğum öncesinde meydana gelen olağanüstülükleri, doğum zamanını ve doğum anını anlatan, doğumdan sonra âlemin nûrla aydınlandığını, insanların zulümden kurtulduğunu belirten beyitler seçilerek kıraat sürdürülür. "Âmine aydır çü vakt oldu tamam/Kim vücuda gele ol Hak vehbeti" beyti, cemaati Hz. Muhammed'in doğumunu ayakta karşılama ve onu selâmlama zamanının geldiğine dair uyarıcıdır. Herkes toparlanır, ayağa kalkmaya, yalnız icra aşamasının değil törenin en önemli ritini tekrarlamaya hazırlanır. Bu an "ictimâ" adıyla anılır. İctimâ, toplanmak, bir araya gelmektir. Besmele ile ayağa kalkılır, kibleye dönülür, kadınlarda eller göğüs, erkeklerde göbekte kavuşturularak kıyâma geçilir ve "saf tutulur". Kıyâm, Allah'ın varlığı ve kudreti karşısında kulun aczini bilerek ayakta duruşudur. Canlandırma sırasında bu duruş ile kulluk bilinci, Hz. Muhammed'e beslenen saygı ve sünnetine bağlılık ifade edilir. Âmine Hatun'un dilinden söylenen "Susadım gayet hareketten kat'i/Sundular bir câm dolusu şerbeti" beyti ve devamı bu vaziyette dinlenir. Beyit aralarında salâvât getirilir. "Geldi bir akkuş kanadıyla benüm/Sırtımı sığadı kuvvetle katı" beytiyle birlikte cemaattaki kadınların sırtları ve belleri arkalarındaki veya yanlarındaki kadınlar tarafından sıvazlanır. Yeniden kıyâma geçilir, Hz. Muhammed'in doğum anını haber veren beyitler dinlenir. Beyit aralarında yüksek sesle salâvâtlar tekrarlanır. Doğum anı sembolik olarak canlandırılır ve yeniden yaşanır. Mânevî doygunluğun en yüksek noktada hissedildiği bu anın kutsallığı herkesin fikren yaptığı dualarla onaylanır. Tekrarlanan Salâvât-ı Ümmiye ve salâvât-ı şeriflerle Hz. Muhammed ve soyu selâmlanır.

Mevlid töreni düzenine âşina olanlar, ayağa kalkıldığı anda, sosyal statü gereği nerede durulması ve ne yapılması gerektiğini iyi bilirler. Ön saflar daima hâfiz-mevlidhana ve varsa diğer görevlilere, yaşlılara, aile büyüklerine bırakılır. Tören yalnız aile üyeleri arasında yapılıyor veya radyo ve televizyondan izleniyorsa ön saf daima en yaşlıdan en gence kadar ailenin erkek üyelerine ayrılır. Bu tür ortamlarda kimi zaman yanlışlıkla erkeklerin de sırtı ve beli sıvazlanır. Oysa, sıvazlama ritüeli, Hz. Muhammed'in doğumundan önce olağanüstü bir şekilde Âmine Hatun'a yardım etmek ve doğacak bebeği karşılamak için gelen melekler tarafından Âmine Hatun'a verilen kutsal gücün doğurganlık özelliklerini koruyan kadınlara temas yoluyla geçmesini sağlamak için yapılan sembolik kalıp davranıştır. Bir alışkanlık sonucu doğurganlık özelliğini yitiren kadınların da sırtı sıvazlanır, sağlık ve âfiyet dlenir.

Doğumun canlandırıldığı anın hemen arkasından "ara dua" yapılır. Ara duada Allah'a hamd ü senâ edilir/şükredilir. Hâfiz-mevlidhan, Hz. Muhammed'in doğumu ve erdemleri hakkında kısa bir konuşma yapar. Duaların kabulünü ve toplantının

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

hayırlara vesile olmasını diler. Ayakta yapılan bu dua, Fatiha sûresinin okunmasıyla kapatılır ve herkes yerine oturur.

Bir sonraki bölüme geçilmeden önce cemaatin heyecanını yatıştırması, bu kutlu an vesilesiyle kişisel duaların yapılabilmesi, tören görevlisinin soluklanması ve dikkatin yeniden toparlanabilmesi için kıraata birkaç dakika ara verilir. Ev sahibi, aradan yararlanarak konuklarına Âmine Hatun'a sunulan cam dolusu şerbeti temsilen gül/meyve/karanfilli bal şerbeti veya meşrubat; kutlu doğumdan duyulan mutluluğu temsilen lokum, şekerleme; İslam kültüründe Hz. Muhammed'in terinin kokusunu temsil ettiği kabul edilen gül suyu veya gül esansı ikram edebilir. Ölüm nedeniyle düzenlenen törenlerde bu ikramın yapılmadığı veya yalnızca gül suyu dağıtıldığı görülür. İkrâmın kabul edildiği dakikalarda Hz. Muhammed'i öven bir nât-ı şerif de okunabilir. Evlilik ve sünnet mevlidlerinde, ara duanın ardından gelinin ve sünnet edilen çocuğun, konukları, ellerini öperek selâmladıkları uygulamalara rastlanmıştır. Doğumla ilgili törenlerde ise genellikle yatağında dinlenen loğusa, kucağında bebeği ile katılımcıların arasına gelir. El öper. Bebek önce hâfız-mevlidhanın kucağına verilir, ardından aile büyükleri ve diğer konukların kucaklarına aktarılır. Bu davranışlar, bebeğin iyi bir Müslüman, iyi bir vatandaş, hayırlı bir evlât, sağlıklı ve başarılı bir insan olması, ailesine bereket ve uğur getirmesi için dualanması, topluma tanıtılması ve cemaate şükran duygularının ifadesi anlamını taşır. Evlilik ve sünnet mevlidlerindeki selâmlamalar da benzer sebeplerle yapılır.

Hız. Muhammed'in peygamberliği, ümmetine yol göstermesi, ümmetinin onun öğretisini koruması gerektiği içerikli bir aşr-ı şerifden sonra Merhaba bahrine geçilir⁴. Bahrin muhtevası Peygamber'in övgüsü ve ona bağlılığın dile getirilmesinden ibarettir. İcra aşamasında bu bahir, katılımcıların Hız. Muhammed'in doğumu vesilesiyle tebrikleşmeleri ritinin tekrarını sağlar. Genellikle hâfız-mevlidhan veya onun yanında oturan kişi tarafından başlatılan ritte, herkes önce sağında sonra solunda oturan kişilerle muâyede eder/tebrikleşir. Dairevî bir düzende ilerleyen tebrikleşme, riti başlatana gelinceye kadar sürdürülür. Böylece, Hız. Muhammed'in doğum anının canlandırılmasıyla temsili olarak bir kez daha nûr ile aydınlanan bir dünyada, günahlarından arınmış Müslümanlar, mânen en temiz halleriyle birbirlerini selâmlamış olurlar ve aynı peygamberin öğretisine bağlı olduklarını belirtirler.

Yazılı kültür ortamında Vesiletü'n Necât Hız. Muhammed'in mucizeleri, mi'râcı, peygamberlik nitelikleri, vefatı bölümleriyle devam eder. Aile töreni statüsündeki mevlidlerde bu bahirlerin okunmaması yaygın bir uygulamadır. Resmî ve özel

⁴ Merhaba bahrinin Süleyman Çelebi tarafından yazılıp yazılmadığı konusunda çeşitli tartışmalar vardır. Bu konu için *Mevlid (Vesilet-ün Necât) Süleyman Çelebi* (1990), (Hazırlayan F.K. Timurtaş), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, VIII-XIX'a bakılabilir.

sektöre bağılı ulusal ve yerel radyo ve televizyon kanallarında Mi'râc Kandili nedeniyle düzenlenen mevlid yayınlarında Vesiletü'n Necât'ın Mi'râc bahrinden seçilen beyitler seslendirilmektedir.

Merhaba bahrinin ardından tilâvet olunacak bir aşr-ı şerif ve tevşihden sonra mevlid kıraatı son bulur. Süleyman Çelebi, Vesiletü'n Necât'ın her bahrinin sonunda "Ger dilersiz bulasız oddan necât/Işk ile derd ile aydın es-salât" beytini tekrarlayarak insanlara her türlü musibetten, nefsin baskısından, cezadan ve cehennem ateşinden korunmak için tek yaratıcı Allah'a sığınılmasını, samimi duygularla ona dua edilmesini öğütler. İcra aşamasında seslendirilen bahirlerin sonunda, hâfız-mevlidhanın seçimine ve yönlendirmesine göre bu beyit okunabilir ve ardından cemaat ile birlikte üç kere tekbir getirilir. Tekbirden sonra Kelime-i Tevhid, Kelime-i Şehâdet bir ağızdan okunabilir. Görevli kişi, beyiti okumadan, doğrudan yüksekçe bir sesle ve cemaatin katılımını sağlayacak davet hareketiyle de bu riti tekrarlayabilir.

İcra aşamasının son adımı bitiş duasıdır. Duada Allah'ın adı – sıfatı – zâtı övülür, sırasıyla Hz. Muhammed, peygamberler, nebiler, veliler, sahabiler övülür. Kur'an-ı Kerim'in faziletinden bahsedilir. Allah'dan inayet ve mağfiret, Hz. Muhammed'den şefaât dilenir. Hz. Âdem'den başlayarak diğer peygamberlere, nebilere, velilere, sahabilere, Allah'a iman edenler ile bütün müslümanların ve cemaatin âhiret hayatına göç eden yakınlarına, soyu devam etmeyen, bir Fâtiha okuyacak kimsesi kalmamış ölülerin/"gariplerin" ruhlarına rahmet dilenir. Cemaate yönelik iyi dilekler belirtilir. Devlet ve milletin devamlılığı, düşmanların mahvı istenir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemâl Atatürk, silâh arkadaşları ve bütün şehitlere rahmet dilenir. Tören sırasında tilâvet olunan Kur'an-Kerim'in, kıraat olunan Mevlid-i Şerif'in, tekrarlanan salâvât-ı şeriflerin, okunan ilâhilerin, edilen duaların kabulü istenir. Mevlid töreninden önce bitirilmiş hatm-i şerifler ve tesbihât varsa Allah katında sevabının kabul edilmesi istenir. Ev sahibine ve mevlidin düzenlenme nedenine bağılı iyi dileklerde bulunulur. Üç kere salâvât-ı şerife okunur ve dua "El Fâtiha" davetiyle kapatılır.

Ş. Tekin, mevlid okutma geleneğinin özünü, ölmüşlerin ruhuna dua ederek başta bulunmak eyleminin oluşturduğunu ifade ederek, duanın yapısını Uygurlar'da görülen "sevap tevcihi"ne benzetmiş ve dua kurgusunun yüzyıllardır benzer şekillerde yapıldığını belirtmiştir (Tekin 1963). Yukarıda verilen mevlid bitiş duasının içeriği ve yapısal adımları törenin sözlü formel tekrarı açısından en özgün bölümlerinden biridir. Hâfız-mevlidhanın belleğinde koruduğu yapısal şema ve sözlü formeller çevresinde yeniden oluşturulan dua metni törenlerin düzenlenme sebebi ve cemaatin mânevi ihtiyaçlarına göre bir takım ek ile genişletilir, zenginleştirilir. Halk arasında, toplu duaların ferdî duaya oranla daha çok ve çabuk kabul edileceği inancı yerleşmiştir. Bu nedenle, hâfız-mevlidhanın ve ev sahibinin izin verdiği ölçüde rahmet isteği belirtilirken anılması istenen kişilerin adları bir kâğıda yazılıp hâfız mevlidhanın görebileceği bir yere veya yanına bırakılır. Cemaat

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

içinde kendisi veya yakını ciddi bir hastalığa uğrayan kişi varsa, hastalıktan kurtulmak için herkesin dua etmesini rica edebilir. Asker anneleri, çocuklarının sâlimen yuvalarına dönmesi için dua isteyebilir. Bu istekler hâfız-mevlidhana sessizce veya yüksek sesle iletilebilir. Maksat toplu duadan nâsib almaktır.

Dua, icra aşamasının en canlı anlarından biridir. Daima cemaatin tam katılımıyla sürdürülür. Ayağa kalkmadan, elleri açarak yapılan duada tüm dikkatler hâfız-mevlidhanın sözlerine yönelir. Her cümleden sonra duyulabilen bir sesle “amin” denir veya her cümlenin sonunda baş hafifçe öne eğilir.

Bitiş Aşaması; Törenin bitiş aşaması ikramın yapılması, tören görevlilerinin ve konukların uğurlanması, ailenin günlük yaşantısına göre mekânın yeniden düzenlenmesi adımlarında oluşur. İkram, mevlid bitiş duasından sonra konuklar için hazırlanan yiyecek, içecek, tören boyunca yapılan dualar nedeniyle bir takım majik güç kazandığı düşünülen “okunmuş” un, şeker, tuz, pirinç, buğday, su ve varsa küçük hediyelerin belirli bir düzenle sunulmasıdır. İkramın tamamını saçı olarak kabul etmek gerekir. Yiyecek ve içecekler karın doyurmak ve susuzluğu gidermek için değil; sahip olunan maddî varlığı paylaşmak, dua almak, ölüm ile ilgili törenlerde ölenin adına hayır yaparak ruhunu şâd etmek içindir. Konuklar tarafından bir çimdik, bir lokma, birkaç tane hesabıyla alınan okunmuş malzemeler şifa, zihin açıklığı, hâne bereketinin artması vb. yararlar için daha sonra dualar eşliğinde yenilerek, yutulurken, içilerek, pişen yemeğe katılarak tüketilir. Küçük hediyeler kimi zaman ev sahibinin konuklarına bir çeşit teşekkürü, kimi zaman konukların günü ve töreni hatırlamalarını sağlayan bir anı, bazen de törene sebep olan durumun toplum tarafından onaylanmasının istendiği bir gösterge olarak sunulabilirler. Örneğin, hacı mevlidlerinde dağıtılan tesbih, yüzük, esans, tülbent, oyalı yazma, namaz takkesi, atkı, zemzem takımı vb. hediyeler aracılığıyla hem konuklar hoşnut edilir, onların da Hicaz ziyaretini yapmaları dilenir hem de toplum tarafından hacılık statüsünün onaylanması sağlanır. Doğum, evlilik, adak, şükür mevlidlerinde de benzer düşüncelerle hediyeler dağıtılmaktadır. Ölümle ilgili mevlidlerde sadece külâha konulmuş mevlid şekeri ve helva dağıtılır. İkramın sunumu ve kabulü toplum tarafından sürdürülen gelenek ve göreneklere uygun sözel formeller ve kalıp davranışlar ile yapılır.

Yiyecek – içecek ikramı sırasında hâfız-mevlidhan ve cemaat arasında kurulan iletişim pekiştirilir. Cemaat hâfız-mevlidhanın icrasından memnun kalmışsa övgülü sözlerle bu beğeniye ifade eder. Törenden kazanılan mânevî doygunluk dile getirilir. Hâfız-mevlidhanın bilgisinden yararlanmak ve bazı eksikleri tamamlamak için İslam dini ile ilgili sorular sorulabilir. Yiyecek ikramı sonrasında genellikle kısa bir şükür/bereket duası yapılarak Allah’a verdiği nimetler için şükredilir. Sağlık, bolluk, bereket dilenir. Ortam uygun ise bu bağlamda ilâhiler okunabilir, kıssadan hisse çıkarılabilecek çeşitli anı ve hikâyeler anlatılabilir.

İkramın başlaması, törenin bitmekte olduğunu gösterir. İkram sonrasında hâfiz-mevlidhan ve konuklar ev sahibinden izin alarak mekânı terk etmeye hazırlanırlar. Uğurlama, konukların karşılanması sırasında yapılan davranışların bir tekrarı niteliğindedir ancak, karşılamada kullanılan sözel formeller yerine bu kez uğurlamayla ilgili olanlar kullanılır. Uğurlama sırasında ev sahibi hâfiz-mevlidhana uygun gördüğü bazı hediyeler verebilir. Giysi, kumaş, havlu, çorap – mendil – tülbent – seccade, değerli takı, erzak, nakit para olabilen bu hediyeler şükran ifadeleri içeren cümleler, dua ve iyi dilekler eşliğinde sunulur. Helâlleşilir. İslâm kültüründe helâllik alıp – vermek/helâlleşmek “kul hakkı alınmaması gerekliliği” nedeniyle çok önemlidir. Ev sahibi – hâfiz-mevlidhan – cemaat arasında ve cemaatin kendi aralarında helâlleşmeleri birbirlerine söyledikleri sözler, yaptıkları davranışlar, ikramlar, yardımlar, isteklerden vb. hâsıl olan “kul haklarını” hiçbir karşılık beklemeden birbirlerine bağışladıklarının ve âhiret hayatında bunun sorgusunun yapılmayacağını sözlü ilânı ve onayıdır. Helâlleşme, çeşitli kalıp sözler, saygı ve sevgi gösterileri eşliğinde yapılır.

Konuklar uğurlandıktan sonra, tören süresi için hazırlanan ev toparlanır ve ailenin günlük yaşayışına göre düzenlenir. Törenin tüm aşamaları tamamlanmış, taraflar karşılıklı olarak görevlerini yerine getirmiş, sosyal bağlar tazelenmiş, mânen arınılmış ve zenginleşmiş olarak günlük hayata tekrar başlanır.

Sonuç

Dinî hayatın boyutları, Batı’da XIX. yüzyıldan itibaren ciddi incelemelere konu olmuştur. Kültür, kültürel öğeler, din – kültür – toplum ilişkisi, toplumlar arası kültürel etkileşimler vb. konular üzerinde çalışan ve yukarıda da bazılarının adları anılan J. Frazer, J. Wach, E. Durkheim, A. Von Gennep, V. G. Childe, W. Howells, B. Malinovski, G. Summer, V.W. Turner, A.R. Radcliffe-Brown, H. De Glasenapp, S.H. Hooke, U. Havra, C. Levi-Strausse, M. Eliade ve daha pek çok bilim adamı mitler, inanç sistemleri, kutsal belirlemek ona inanmak ve yakınlaşmak ihtiyacı, inançların tarihi – sosyal – kültürel gelişimi üzerinde durmuş, inancın boyutlarını ve gösterim şekillerini incelemişlerdir. Her biri bağlı bulunduğu ilmi disiplinin çalışma yöntemleri ve bireysel deneyimleri nispetinde meseleleri ele almışlardır.

Farklı bakış açılarının ve farklı araştırma yöntemlerinin sonucu olsalar dahi elde edilen bilgiler bize, ritüellerin/âyinlerin veya en geniş ifadesiyle dinî törenlerin sadece bir toplumda sürdürülen dinî hayatın çözümlenmesini sağlayan faaliyetler olmadığını; o toplumun sosyal, kültürel, ekonomik yapısını; inançlarını, değerlerini, bireyler arası iletişim modellerini, sosyal rolleri ve hiyerarşik düzeni, kutsal anlayışını, birey ve kutsal alan bağının çeşitliliğini, semboller sistemini, inancın günlük hayat içindeki görünümünü kısaca, tüm özellikleriyle birlikte, toplumun yaşam tarzını ve uygarlığını örneklendirdiklerini de gösterir. Bu nedenle tüm

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

boyutlarıyla ritüeller toplum bilimleri çalışmalarında en fazla ele alınan konulardan biri olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde uygulamayla ilgili herhangi bir bilginin ve göstergenin bulunmaması nedeniyle mevlid törenleri din âlimleri tarafından "bid'at ül hasene"; sonradan ortaya çıkan, iyi niyetle yapılan ve kulu sevaba ulaştıran davranış olarak adlandırılmıştır. Bazı İslam devletlerinde XII. yüzyıldan itibaren izlenebilen törenler, Türk kültüründe önce sufi çevrelerde başlamış, XII.-XIII. yüzyıllarda aslı yapısı belirlenmiş, XV. yüzyıldan sonra saray çevresinde ve halk tabakaları arasında yaygınlaşmıştır. İslam sonrası Türk kültüründe farklı çevrelerde, farklı statülerde ve farklı nedenlerle düzenlenen mevlid törenleri İslam dinine, Hz. Muhammed öğretisine bağlılığın ve dindarlığın bir göstergesi; imanın tazelenmesi, tefekkür ve dua vesilesi olarak algılanmıştır. Aşırı muhafazakâr çevrelerin gerekçeleriyle birlikte uygulamayı reddetmelerine rağmen müslüman Türk kültüründe mevlid törenlerinin köklü bir biçimde yerleştiği, gelenekten öteye geçerek müslüman Türk hayatının örfi bir parçası olduğu kabul edilmelidir. Bu ayrıcalıklı konum ile birlikte, bir sözlü kültür ortamı olarak her bir uygulama, her bir tekrar özgündür, kendine ait bir kimlik taşır. Çünkü, her tekrarda neden, zaman, mekân, seslendirilen metinler, görevliler ve icra yöntemleri, cemaat üyelerinin dindarlık algı, anlayış, alışkanlıkları, görevliler ile cemaat arasında kurulan iletişim modelinin bileşiminden oluşan sözlü kültür ortamının dokusu ve bağlamı farklıdır.

Belirli bir dinin çevresinde meydana gelen sözlü kültür ortamları, soyut bir kavram olan inancın veya iman esaslarının hangi sosyal – kültürel çevrelerde, hangi koşullarda, ne şekilde somutlaştırıldığını, önemsendiğini ve yaşatıldığını gösteren uygulamaları içerir.

Dinî inançlar çevresinde gelişen tüm ritüellerin olduğu gibi mevlid törenleri de dinin özünü teşkil eden iman esaslarıyla iç içedir. Hangi nedene bağlı olarak, hangi mânevi ihtiyaçları karşılamak için, hangi statüde yapılırsa yapılsın mevlid törenleri İslâm dininin;

- 1- Allah'a ve onun tekliğine;
- 2- Allah'ın emriyle çeşitli görevleri yerine getiren nûranî ve ruhanî varlıklara;
- 3- İnsanlara dünya ve âhiret hayatlarını düzenlemeleri için Allah tarafından peygamberleri vasıtasıyla gönderilen kuralları izah eden kutsal kitaplara;
- 4- Allah'ın emriyle kuralları insanlara ulaştıran peygamberlere;
- 5- Geçici olan bu dünya hayatından sonra gerçek ve ebedî bir âhiret hayatının varlığına;
- 6- Yaratılan ve yaratılacak, olan ve olacak her şeyin Allah'ın irade ve gücüne bağlı olduğuna

inanmayı gerektiren iman esaslarının somutlaştırıldığı kültür ortamlarıdır. Somutlaştırma eylemi sözel formeller ve kalıplaşmış sembolik davranışların tekrarlanması ile gerçekleştirilir. Sözün ve hareketin belirli bir düzenle eşzamanlı tekrarı, her ritüelin bir diğerine oranla daha esnek veya daha kurallı bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Ritüelin yapısı, tekrarlanan birimlerin (ritlerin) diziliminin incelenmesiyle çözümlenir. Aşağıda, aile töreni statüsündeki mevlid uygulamalarının rit dizilimi verilmiştir:

A- Hazırlık Aşaması

- 1- Davet,
- 2- İkrâmın, mekânın ve kült objelerinin hazırlanması,
- 3- Konukların karşılanması,
- 4- Ev sahibi ve konukların selâmlaşması, konukların kendi aralarında selâmlaşması,
- 5- Hediyeleşme – konukların hediyelerini ev sahibine sunması,
- 6- Sohbet,
- 7- Muhtelif ibadet.

B- Başlangıç Aşaması

- 1- Tören görevlilerinin karşılanması,
- 2- Tören görevlilerinin konukları selâmlaması,
- 3- Tanışma,
- 4- Törenin başlatılabilmesi için ev sahibinden izin alınması,
- 5- Açış konuşması,
- 6- Dua ve iyi dileklerin ifadesi,
- 7- Tevbe edilmesi,
- 8- Tevbe duası.

C- İcra Aşaması

- 1- Okunacak kutsal metinlere, tekrarlanacak kutsala göndermeli sözlere gösterilen saygı gereği çeşitli bedensel tedbirin alınması,
- 2- İcraya Allah'ın adını anarak başlamak,
- 3- Kur'an-ı Kerim'in bazı sûrelerinin okunması,
- 4- Okuma sırasında Hz. Muhammed'in adının geçtiği yerde peygamberin hürmetle anılması, selâmlanması,
- 5- Neye inanıldığını, neyin kutsal sayıldığını özetleyen kalıp cümlelerin belirli sayılarda tekrarı,
- 6- Kur'an-ı Kerim'e eşlik eden Vesiletü'n Necât'ın okunmasına elkâb-ı şerife ile başlayış,
- 7- Münacat bahri sonunda Süleyman Çelebi'nin ruhuna dua edilmesi,
- 8- Kur'an-ı Kerim'den okunan aşr-ı şerif ve Nûr bahrinin özeti ile tevhid bilincinin pekiştirilmesi,

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

9- Velâdet bahrinde Hz. Muhammed'in doğum anının canlandırılması; ayağa kalkış, kibleye dönüp kıyâma geçiş, kadınların sırt ve bellerinin sıvazlanması, temsili doğum anının salât ve selâm cümleleriyle canlandırılması,

10- Mevlid ara duası,

11- Doğum, sünnet, evlilik mevlidlerinde ilgili kişilerce konukların selâmlanması ve hayır dualarının alınması,

12- Doğum zamanında yaşananları temsilen ara ikramın sunulması,

13- Bir aşr-ı şerifin ardından, Merhaba bahrinin okunuşu sırasında muâyede edilmesi,

14- Bir aşr-ı şerifin ardından tevşihâtın okunuşu,

15- Mevlid duası.

D- Bitiş Aşaması

1- İkrâm/Saçı,

2- Bereket Duası,

3- Kült objelerinin paylaşımı,

4- Ev sahibinin konuklarına küçük hediyeler vermesi/Hediyeleşme,

5- Teşekkür ve hayır dualarının okunması,

6- Helâlleşme,

7- Uğurlama,

8- Mekânın her günkü durumuna göre yeniden düzenlenmesi.

Bu dizilim, mevlid törenlerinin yapısını gösteren bir örnektir. Ritüelin varyantlaşabilme özelliği nedeniyle dizilimde bazı değişiklikler saptanabilir. Ne var ki ayrıntı niteliğindeki bu değişiklikler mevlid uygulamalarının benzer bir düzende, benzer karakterdeki sözel formellerin ve sembolik kalıp davranışların tekrarından oluştuğu gerçeğini değiştirmez. Tam aksi, değişiklikler mevlid uygulamalarının bütün özellikleriyle bir sistem meydana getirdiğini ve sistemin açılıma, gelişime izin veren esnek ilkeleri dahilinde çeşitlenerek tekrarlandıklarının göstergeleridir. Sistem, kolektif bellekte korunarak bin yıllar ötesinden süzülüp gelen normatif davranış kalıplarının/ritlerin İslâm öğretisini anlatan sözler eşliğinde yeniden anlamlandırılması, şekillendirilmesi, İslam inancının inceliklerini somutlaştıran yeni ritlerin eklenmesi ve tamamının toplumun kültürel değerler sistemine göre sıralanıp sergilenmesi ile meydana gelmiştir.

Bünyesinde yaşattığı ritlerin sayısı, nitelikleri ve dizilimi, sözel formeller ve sembolik davranış kalıpları arasındaki uyum, bir sözlü kültür ortamı olarak toplumsal yaşamda kazandığı önem, tekrarlanma sıklığı, işlevleri göz önünde bulundurulduğunda mevlid törenlerinin, Müslüman Türk insanının dindarlık algı ve anlayışını somutlaştıran, dinî hayatın ritüel boyutunu örneklendiren bir dinî tören modeli olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynaklar

- AÇIKEL, Selma (1999), (Ankara/Kızılcahamam, 198, hâfız) ile 6 Nisan 1999 tarihinde Ankara’da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- AĞYAR, Emine (1999), (Ankara/Kızılcahamam, 1956, hâfız) ile 26 Nisan 1999 tarihinde Ankara’da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- AKARPINAR, Bahar (2006), “Vesiletü’n Necat ve Mevlit Geleneği”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, I: 621-629.
- AND, Metin (2003), *Oyun ve Bügü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BOUTTES, Jean Louis (1981), “L’Animal Mauve”, *Traverses*, 21/22: 49-56.
- CAZENEUVE, Jean (1971), *Sociologie Du Rite*, Paris: PUF.
- DURKHEİM, Emile (1961), *The Elementary Forms of The Religious Life*, New York: Collier Books.
- ERGİNER, Gürbüz (1997), *Kurban – Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GLOCK, Charles Y. (1998), “Dindarlığın Boyutları Üzerine”, *Din Sosyolojisi*, (Derleyenler: Y. Aktay ve M. E. Köktaş), İstanbul: Vadi Yayınları, 252-274.
- GÜLER, Halil (1999), (Ankara/Kızılcahamam, 1944, hâfız – imam - hatip) ile 5 Nisan 1999 tarihinde Ankara’da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- GÜNAY, Ünver (2000), *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- HOCART, A. M. (1973), *Le Mythe Sorcier*, Paris: Payot.
- HOWELLS, W. (1950), *Les Païns*, Paris: Payot.
- KOMİSYON (1999), “Manevi Mucize Olan Kur’an Mucizesi”, *İlmihal*, İstanbul: Divantaş Yayınları, 115-116.
- KONT, Mustafa (1999), (Kayseri/Develi, 1945, hâfız – imam – hatip) ile 16 Nisan 1999 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- KUMAŞ, Kurban(1999), (Ankara/Kızılcahamam, 1954, hâfız – imam - hatip) ile 7 Nisan 1999 tarihinde Ankara’da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- Mevlid (Vesilet-ün Necât) Süleyman Çelebi* (1990), (Hazırlayan F.K. Timurtaş), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MONTESANO, Marc (1981), “Scenario Pour Une Ceremonie Impossible”, *Traverses*, 21/22: 205-213.
- OKUR, Yaşar (1962), *Atatürk ve İslam Dini*, İstanbul: Sıralar Matbaası.
- ÖZBUDUN, Sibel (1997), *Ayinden Törene*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

MEVLİD TÖRENLERİNİN YAPISI

- ÖZEL, Ahmet (2004), “Mevlid”, **İslam Ansiklopedisi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, V: 475-479.
- PEKOLCAY, Neclâ (1993), *Mevlid*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- RAPPARORT, Roy A. (1997), “Ritüel”, (Çeviren: K. Korkmaz), **Milli Folklor Milletler Arası Folklor Dergisi**, V, 33: 106-111.
- SİGGINS, Lorraine D. (1983), “Psychoanalysis and Ritual”, **Psychiatry**, 46: 2-15.
- TEKİN, Şinasi (1963), “Uygurlarda Sevak Tevcıhi Âdeti ve İslâmlıktaki Mevlid Duası”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 12: 233-245.
- TURNER, Victor W. (1982), *From Ritual To Theater: The Human Seriousness Of Play*, New York.
- WACH, Joachim (1982), *Din Sosyolojisi*, (Çeviren: G. Tümer), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.